

**ВЪЗПИТАНИЕТО ЧРЕЗ ИЗКУСТВО – ШАНС ЗА ХУМАНИЗИРАНЕ
НА НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ**

Надя Попова

Отново за хуманизма в образованието

„Детето в центъра на образователния процес“ – един безспорен и много модерен педагогически постулат. Другото име на принципа за хуманизъм в образованието. И наистина: днес понятието „хуманизъм“ стои все по-често до понятието „образование“ в заглавията на книги, статии и теми на научни конференции. Дори твърде често. Дали това непрекъснато напомняне не е тревожна аларма за отсъствието му в образователната реалност? Или „хуманизъмът в образованието“ вече се превръща в банално лого на модерната педагогическа реклама? Какво въобще се разбира под „хуманизъм в образованието“ в 21. век?

Съвременните търсения, свързани със значението на понятието „хуманизъм“, традиционно се опират във философската си обосновка на прочутата кореспонденция (1946) между Жан Бонфре и Мартин Хайдегер, която започва с въпроса „Как да придадем отново смисъл на думата „хуманизъм““. Зададен преди повече от половин век, този въпрос е особено актуален днес, тъй като формулира един от основните проблеми в съвременната хуманитаристика: загубата на смисъл на думата „хуманизъм“, от една страна, и желанието за неговото възвръщане – от друга.

Същата идея е конкретизирана в сферата на педагогиката от Яна Мерджанова, която вижда в образованието „ирония на хуманизма“ [5]. Авторката го разглежда едновременно като възплъщение на хуманизма (позитивен аспект на иронията) и като пределна дехуманизация и фетишизация на хуманизма (негативни аспекти на иронията). Налага се изводът, че в област, в която упорито се заговори за хуманизъм, се преплитат едновременно две тенденции: дефицит на хуманизъм и потенциални възможности за хуманизиране.

Началното образование – между дехуманизацията и хуманизма

Съвременното начално образование не прави изключение от тази закономерност. То също носи в себе си противоречивите белези на дехуманизацията и хуманизма. Сред признаците на неговата дехуманизация особено тревожни са:

- изместването на фокуса в образованието:

„The child at the center of the education“ – an undisputed modern pedagogical postulate. Unfortunately the reality is different. Today, the care for the personality sinks into the unequal battle with the curriculum, with the decreased motivation and the increased aggression in the school. The education through the art is a chance for the humanization of the primary schooling and making the child a real center of the education.

учебното съдържание, а не детето, е в центъра на образователния процес;

- тенденцията към изместване на началния учител-многопредметник от специалисти-предметници (ограничаване на възможностите за комуникация и емоционална близост между учител и ученик и на тези за осъществяване на цялостност в образователния процес);

- претовареността, а понякога излишният академизъм в учебното съдържание;

- екстремалният дисбаланс между дейностите от учебното съдържание, развиващи лявата и дясната мозъчни хемисфери (значително преобладаване на дейностите, насочени към развитие на лявото полукълбо);

- крайно ограничените възможности за практическо приложение и творческа реализация на учебното съдържание;

- липсата на плавен преход между детската градина и началната образователна степен (болезнена раздяла с игрите и свободното време);

- пространственото капсулиране на образователния процес в рамките на чина и класната стая;

- ограничените възможности за диференциация и индивидуализация на обучението;

- намаляващата с възрастта мотивация за учене;

- увеличаващите се прояви на агресивност в поведението.

Това наистина е един впечатляващ черен списък от белези, които алармират за растящото отдалечаване на началното образование от човека като законен център в него. Но наред с тези негативни признаци то парадоксално съдържа в себе си и резервите за своето хуманизиране:

- характерните за възрастта първоначален учебен ентузиазъм, любознателност, обич и доверие към училището и учителя;

- типичната за психологическия профил на началния учител емоционална отзивчивост;

- прякото утвърждаване на хуманните ценности посредством учебното съдържание (например по литература, музика, изобразително изкуство);

- конкретните препоръки в учебните програми за включване на игри, занимателни и забавни дейности в общообразователните предмети;

- акцентът в учебните програми върху интегративните възможности на учебното съдържание;

- атрактивните във визуално и съдържателно отношение учебници;

- обогатяването на педагогическия инструментариум с мултимедийните и интерактивни възможности на образователния софтуер.

При сравнението на първата и втора група признаци естествено възниква въпросът „По какъв начин, основавайки се на предпоставките за хуманизъм в началното образование, да се ограничи нарастващата дехуманизация в него”.

Възпитанието чрез изкуство – един шанс за хуманизиране на началното училищно образование

Тази възможност, за съжаление, съвсем не е новост. „За съжаление”, защото ако беше новост, щеше да бъде разбираемо периферното присъствие на изкуството в началната степен на образование. А сега е учудващо защо при натрупан в историята положителен педагогически опит в това отношение, на литературата, музиката и изобразителното изкуство се гледа само като на тривиални учебни предмети. При това „не основни”, както набързо ги определят родители и ученици – за разлика от „българския, математиката и чуждите езици”.

За жалост цитираните изрази от битовата, непрофесионална реч отразяват твърде реалистично ниския статус на изкуството в системата на началното образование. Затова целта на настоящото изложение е да фокусира вниманието върху някои аргументи в полза на идеята за възпитанието чрез изкуство и нейното приложение в съвременната педагогическа реалност. Ще се спрем на два от тях, които дори сами по себе си са достатъчно убедителни:

- съвременните научни постижения в областта физиологията на мозъка;

- положителният исторически опит, свързан с приложението на идеята за възпитание чрез изкуство.

Физиологични предпоставки за интегриране на изкуството в началното образование

В държавните образователни изисквания за учебно съдържание е заложен радикален дисбаланс

между наука и изкуство в нашето училище. За наука са отделени 77,6 % от учебните предмети, а за изкуство – 8,6 % [2]. Това положение е в явно несъответствие със съвременните научни постижения в изучаването на физиологията на мозъка.

Известно е, че лявото мозъчно полукълбо отговаря предимно за аналитичните функции при възприемане на света, извършването на математически операции, формирането на абстрактни понятия, използването на езика, способностите за логическо, последователно, постепенно познание. Дясното полукълбо се свързва преобладаващо със синтетичните функции при възприемане на действителността, чувственото и образно възприятие, пространствената ориентация, художественото мислене, осмислянето на сложни връзки, интуитивното разпознаване, неосъзнаването, образно творчество, съновиденията. На основата на двете мозъчни хемисфери като материален субстрат са възникнали две от направленията в човешката култура – наука и изкуство. Екстремалният дисбаланс между тяхното представяне в учебното съдържание води до едностранчиво развитие на лявата хемисфера. За преодоляване на това неравновесие е необходимо изкуството в началното образование да присъства по-широко – не само като изолиран учебен предмет и като случаен елемент в другите учебни предмети, а като цялостен художествен принцип в образованието.

Исторически опит, свързан с идеята за възпитание чрез изкуство

Изкуството като принцип във възпитанието – точно такава е била идеята на дидактиците художници през 19. век. Движението за художествено възпитание (дидактическо художество) представлява направление в реформаторската педагогика, призвана да обнови закостенялото образование от хербартиански тип в края на 19. век. Сред причините за неговото възникване Нели Бояджиева изтъква:

- ускорените темпове на научното и техническото развитие, водещо до радикални промени в материалния и духовен живот;

- необходимостта от по-високо образование;

- растящата неудовлетвореност от традиционните методи и форми на учебна и възпитателна работа;

- богатият душевен и емоционален живот на човека, който влиза в остро противоречие с предимно интелектуалния характер на обучението в училище, подценяващ вътрешния живот на ученика [1].

Прави впечатление, че причините за възникването на реформаторските идеи в миналото парадоксално наподобяват тези, които ни провокират да се обърнем към богатите възможности на изкуството в началото на 21. век. Някой дори би казал, че

времето сякаш е спряло и нищо в педагогическата проблематика не се е променило от края на 19. век насам. По-вярно е обаче да се обобщи, че винаги, когато е налице интензивно развитие в науката и техниката, това се отразява върху цялостния обществен живот. А той на свой ред предявява нови и завишени изисквания към образованието, от което се очаква реформа в две основни посоки: повишаване на качеството, от една страна, и хуманизиране – от друга.

Преди повече от век дидактиците художници са отговорили на това обществено очакване посредством реализацията на две водещи идеи:

- използването на изкуството в процеса на обучение и възпитание;
- превръщането на самия учебен и възпитателен процес в изкуство.

Първата идея битува в педагогиката още от Древността, в съчиненията на Платон и Аристотел. Втората е развита по-задълбочено от най-големия радетел на естетическия принцип Ернст Вебер, който смята, че педагогическата практика е изкуство и трябва да се основе на естетическия принцип [пак там]. Като реакция на хербартианския догматичен, книжен и крайно формализиран начин на преподаване се появява брошурата на Лангбеен със заглавие „Рембранд като възпитател”. Основната теза в нея, че човекът е преситен от наука и ученият трябва да отстъпи място на художника [пак там]. Тази теза се отнася без остатък и за човека на 21. век. А анонимното издаване на брошурата през 1889 г. е свидетелство за смелия реформаторски характер на идеята за възпитание чрез изкуство по онова време.

Дидактическото изкуство намира широк отзвук и в България. Негов най-възторжен привърженик и последовател е Цанко Попов [пак там], известен с артистичното име Виолино Примо. Съчиненията му („Как да четем и пишем с първаците” – в съавторство с Н. Тодоров, „Кратко практическо ръководство за прилично и весело обучение по четене и писане с първаците”, „При втораците. Весели часове с учебното дюкянче за ново творческо обучение”) представляват самобитен български теоретичен и приложен принос към художественото възпитание в началните класове.

И ако педагогическото творчество на Виолино Примо представлява отзвук в България на западноевропейската идея за художествено образование, то през 60-те години на 20. в. българският психиатър и психотерапевт д-р Георги Лозанов дава една напълно оригинална интерпретация на идеята за възпитание чрез изкуство. Той създава специфична педагогическа система с наименованието сугестопедия. Нарича я още резервопедия, т.е. педагогика на човешките резерви, и десугестивно обучение [3].

От значение за изследвания проблем е, че авторът сам определя десугестивното обучение като „непрекъснато вибриращо, адаптирано изкуство”. Формулира седем закона на сугестопедията/резервопедията, които трябва да бъдат спазвани едновременно във всеки един момент на учебния процес [4]:

1. Любов.
2. Свобода.
3. Убедеността на преподавателя, че нещо необикновено се случва.
4. Многократно увеличен учебен материал.
5. Цяло – част, част – цяло, частта чрез цялото.
6. Златната пропорция.
7. Приложение на класическото изкуство и естетиката.

Първите два закона на сугестопедията я подчиняват на най-висшите принципи на хуманизма. Четвъртият и петият дефинират обема и начина на структуриране на учебното съдържание при сугестопедичното преподаване. Тртият, шестият и седмият закон показват, че сугестопедичното обучение се изгражда на принципите на изкуството чрез използването на класическите художествени творби, т.е. изкуство чрез изкуството. Следователно сугестопедията реализира в пълна степен посочените по-горе водещи идеи на дидактиците художници.

Наред с това обаче тя обогатява концепцията на дидактическото изкуство и с още един, хуманизиращ ефект в обучението – психопрофилактичното и психотерапевтичното въздействие в случаите на функционални заболявания или функционални елементи на органични заболявания [3, с. 35]. Важно е да се подчертае, че за доказан лечебен ефект не претендира нито една друга педагогическа система. Следователно здравно-учебната система на д-р Георги Лозанов е уникален световен принос не само в областта на интегрирането на изкуството и образованието, но и на педагогиката въобще.

Дори само на основата на посочените примери (а те са много повече) може да се обобщи, че съвременната педагогическа теория и практика имат зад гърба си богат исторически опит в областта на художественото възпитание, в това число и в началната образователна степен. Той представлява незаменим източник на идеи за неговото хуманизиране, доказали във времето своята непреходност и жизненост.

Човекът като общ център на възпитанието и изкуството

Различни са само ролите: учител, ученик, творец, зрител (слушател, читател). Понякога тези роли се разменят, а често се припокриват. И двете проявления на човешката култура толкова се родят, че доброто възпитание се превръща в изкуство, а

доброто изкуство възпитава човека. Симбиозата между възпитание и изкуство (особено в началното образование) е естествена. Тя почти няма нужда от доказване. Усилията на педагогическата общност трябва да се насочат по-скоро към изследване на причините, които днес ги разединяват. Тяхното преодоляване е шанс за хуманизиране на образованието и превръщане на детето в реален педагогически център.

Литература

1. **Бояджиева, Н.** Реформаторското движение „дидактическо художество”. Сп. Педагогика, кн. 9, 1992.
2. **Великова, В.** Реконструкция на извънкласната дейност чрез изкуство. Сп. Педагогика, кн. 12, 2006.
3. **Лозанов, Г.** Сугестопедия – десугестивно обучение. С., 2005.
4. **Лозанов, Г.** Седем закона (Conditio Sine Qua Non) на сугестопедията/резервпедията, http://dr-lozanov.com/bg/7_zakona.htm: 10.2010.
5. **Мерджанова, Я.** Образованието като ирония на хуманизма, <http://www.mirbg.info/article.php?aid=13>: 10.210.

Адрес за контакти

Надя Попова
Софийски университет „Св. Климент Охридски”
ж.к. Младост, бл. 116, вх. 8, ап. 4
Варна
e-mail: nadya.popova@abv.bg
тел: 0885791942